

Mirosław Garbacz
Krzysztof Moskwa
Honorata Niemiec
Biblioteka Główna i OINT
Politechnika Wrocławska

Krajowe czasopisma Open Access

STRESZCZENIE

W referacie omówiono podstawowe definicje Open Access (OA) i zasady publikowania czasopism w tym modelu. Przedstawiono genezę idei „otwartego dostępu”, podkreślając działania na rzecz OA w Polsce. Dokonano analizy krajowego rynku czasopism OA na podstawie danych z serwisu DOAJ (*Directory of Open Access Journals*) oraz stron WWW wydawców. Zwrócono uwagę na status wydawców, sposób realizacji dostępu do czasopism, koszt publikacji artykułów oraz na kwestie związane z prawem autorskim.

WSTĘP

Rynek czasopism naukowych w 2 poł. XX wieku ulegał dynamicznym przekształceniom, które zaowocowały podwyżkami cen subskrypcji tych publikacji, co w efekcie przyczyniło się do ograniczania prenumerat przez biblioteki. To zjawisko skłoniło środowisko naukowe do poszukiwania innych sposobów zapewnienia powszechnego dostępu do literatury naukowej.

Idei Open Access sprzyjał rozwój technologii internetowych, który wpłynął na zmianę modelu komunikacji naukowej.

Jedną z najbardziej aktywnych grup, która zaczęła poszukiwać alternatywy dla restrykcyjnego, a w efekcie niewydajnego systemu wydawniczego byli bibliotekarze.

W 1998 stowarzyszenie The Association of Research Libraries (ARL) powołało do życia Scholarly Publishing and Academic Resource Coalition (SPARC) – stowarzyszenie bibliotek i organizacji mających za zadanie opracowywać alternatywne sposoby dystrybucji tekstów naukowych.

Projektem realizującym podobne cele była założona w 1999 roku Open Archives Initiative (OAI), powołana przez Open Society Institute (OSI). Kontynuatorem działań OAI od 2002 roku jest Budapest Open Access Initiative (BOAI), której głównym celem, oprócz wspierania modeli otwartego publikowania naukowego, propaguje rozwiązania umożliwiające archiwizację w ogólnodostępnych repozytoriach prac, pierwotnie publikowanych w czasopismach płatnych.

Krokiem milowym w rozwoju ruchu OA był List Otwarty do Wydawców Naukowych (Open Letter to Scientific Publishers) [8], wystosowany w 2001 roku i podpisany przez 34 000 naukowców z całego świata, którzy nawoływali do utworzenia publicznej biblioteki internetowej, w której znalazłyby się publikacje z zakresu medycyny i nauk ścisłych. Sygnatariusze zobowiązali się również nie publikować i nie recenzować artykułów dla czasopism odrzucających strategię open access. W ten sposób powstała Public Library of Science (PLOS), początkowo organizacja lobbująca na rzecz OA, która przekształciła się w jednego z najpotężniejszych wydawców literatury naukowej rywalizujących z największymi wydawcami komercyjnymi [6], [11].

DEFINICJA OPEN ACCESS

Definicja Open Access wyłaniająca się z trzech kluczowych dokumentów nosi nazwę *BBB Open Access* [7]. Składają się na nią zapisy *Budapest Open Access Initiative* (BOAI, luty 2002) [5], *Bethesda Statement on Open Access Publishing* (kwiecień 2003) [3], *Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities* (październik 2003) [2].

W myśl pierwszego z dokumentów, wyniki badań naukowych, traktowane jako dobro publiczne, mogą być elektronicznie rozpowszechniane w wolnym dostępie dla wszystkich zainteresowanych, pod warunkiem odpowiedzialnego użycia, rozumianego jako wykorzystanie zgodne z prawem i w dobrej wierze, respektujące interesy autora [13]. Inicjatywa zaproponowała dwie uzupełniające się strategie:

- Self-Archiving, tworzenie ogólnodostępnych elektronicznych archiwów (repozytoriów), w których naukowcy mogliby deponować kopie swoich artykułów opublikowanych pierwotnie w recenzowanych czasopismach,
- Open Access Journals, nowy typ czasopism zobowiązanych do umożliwienia nieograniczonego, nieodpłatnego dostępu do zawartości, a także sprzyjanie transformacji istniejących periodyków w dążeniu do modelu OA.

W Deklaracji Berlińskiej w sprawie otwartego dostępu do wiedzy w naukach ścisłych i humanistyce określono zasoby wolnego dostępu jako oryginalne wyniki badań naukowych, surowe dane, metadane, źródła, cyfrowe odpowiedniki ilustracji i dokumentów graficznych oraz materiały multimedialne [2].

Dokumenty zatwierdzone w Bethesda oraz Berlinie posiadają wiele cech wspólnych i odwołań do propozycji BOAI, i stanowią, iż autorzy i właściciele praw autorskich przyznają wszystkim użytkownikom nieodpłatne, nieodwołalne, szerokie i trwałe prawo dostępu do utworów, a także i licencję na kopiowanie, użycie, rozpowszechnianie, przesyłanie i pokazywanie utworu publicznie oraz na tworzenie i rozpowszechnianie utworów pochodnych na wszelkich nośnikach cyfrowych, z zachowaniem atrybucji autorskich, tj. dokładnego przywołania autora. Użytkownicy uzyskują prawo do zrobienia niewielkiej liczby drukowanych kopii utworu na użytek osobisty. Ponadto, kompletna wersja utworu (w odpowiednim, standardowym formacie elektronicznym i wszystkie dodatkowe materiały wraz z kopią pozwolenia na wyżej wymienione wykorzystanie) jest deponowana natychmiast po pierwszej publikacji, przynajmniej w jednym z ogólnodostępnych repozytoriów online, utrzymywanym przez instytucję akademicką, towarzystwo naukowe, agencję rządową lub inną wiarygodną organizację dążącą do zapewnienia wolnego dostępu, nieograniczonego rozpowszechniania i długoterminowego archiwizowania utworów [2], [3].

MODELE OPEN ACCESS

Strategie czasopism OA proponowane przez wydawców wykazują duże zróżnicowanie. Charakterystykę tych rozwiązań przedstawił M. Nahotko [7]:

- 1) **Pełny Open Access** umożliwia bezpłatny dostęp do kompletnej zawartości czasopism:
 - a) **czasopisma Open Access**, np. opublikowane na licencjach Creative Commons Attributions License,
 - b) **czasopisma Free Access** dostępne bezpłatnie, jednak bez trwałych gwarancji dostępu,
- 2) **Opóźniony Open Access** zapewnia bezpłatne korzystanie z pełnych tekstów artykułów po upływie określonego przez wydawcę czasu,
- 3) **Krótkoterminowy Open Access** oferuje nieodpłatnie dostęp do kompletnej zawartości lub wskazanych fragmentów czasopism przez określony czas po opublikowaniu,
- 4) **Open Access dla wybranych treści** umożliwia bezpłatny dostęp do wyselekcjonowanych przez redakcję artykułów według kryteriów treściowych lub formalnych,
- 5) **Częściowy Open Access** pozwala na bezpłatny dostęp do najważniejszych artykułów przynoszących wyniki prac badawczych, płatne pozostają materiały i usługi dodatkowe,
- 6) **Zdublowany Open Access** występuje, gdy oprócz bezpłatnej elektronicznej wersji czasopisma, publikowana jest płatna wersja drukowana,
- 7) **Hybrydowy Open Access** pozostawia autorowi wybór modelu publikowania artykułu. W jednym numerze czasopisma może występować tylko część artykułów w wolnym dostępie,
- 8) **Wspomagający Open Access** ma na celu nieodpłatne udostępnienie czasopism naukowych krajom rozwijającym się lub przechodzącym transformację ustrojową.

Wyjaśnienie zasad funkcjonowania ww. modeli i ich przykłady zawarto w materiale konferencji dedykowanej rozwiązaniom OA, dostępnej w Internecie [6], a także w zmodyfikowanym zestawie i szerszym ujęciu, prezentującym relacje pomiędzy wydawcą, autorem i czytelnikiem na łamach prasy fachowej [13].

OPEN ACCESS W POLSCE

Idee otwartego dostępu wywołały również oddźwięk w Polsce. Przedstawiciel rządu RP w randze ministra, w dniu 30 stycznia 2004 r., złożył podpis pod deklaracją OECD w sprawie powszechnego dostępu do wyników badań naukowych finansowanych ze środków publicznych, sygnowanej przez przedstawicieli 34 krajów [10].

Środowisko akademickie zrzeszone w Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich (KRASP) 26 kwietnia 2007 r. przyjęło uchwałę w sprawie powszechnego dostępu do publikacji naukowych. Dokument ten stał się podstawą poparcia przez KRASP, petycji 1 338 organizacji i 26 002 indywidualnych sygnatariuszy (stan na 24.08.2008), w sprawie bezpłatnego i powszechnego dostępu do publikacji naukowych, adresowanej do Komisji Europejskiej [9].

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich (SBP) w dniu 24 marca 2006 r. przyjęło uchwałę popierającą zapisy Deklaracji Berlińskiej, zalecając ich propagowanie w środowisku bibliotekarskim [14].

Znaczenie OA dostrzegły biblioteki naukowe, wydawcy, stowarzyszenia i towarzystwa naukowe włączając się w działania propagujące otwarte rozwiązania. Wiele repozytoriów i bibliotek cyfrowych funkcjonuje w strukturach istniejących bibliotek (np. Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa – DBC, której prace koordynuje Biblioteka Politechniki Wrocławskiej). Wydawcy, zarówno reprezentujący instytucje budżetowe (np. Instytut Fizyki Politechniki Wrocławskiej, wydający czasopismo *Optica Applicata*), jak i wydawcy komercyjni (Cornetis Sp. z o.o., Termedia Sp. z o.o.) podejmują strategie OA, z powodzeniem utrzymując wysoki poziom merytoryczny czasopism, a w przypadku podmiotów komercyjnych, aktywnie uczestnicząc w grze rynkowej. Kilkanaście czasopism pod szyldem OA wydają instytuty Polskiej Akademii Nauk. Ważne działania podejmuje platforma internetowa SBP o nazwie EBIB – Elektroniczna Biblioteka [<http://www.ebib.info/>] wraz z e-czasopismem *Biuletyn EBIB*, otwierającym swe łamy dla tej problematyki.

Zagadnienia związane z otwartym dostępem coraz częściej trafiają do programów kursów, warsztatów i konferencji. Od kilku lat informacje dotyczące OA wykorzystywane są w trakcie kursu *Czasopisma elektroniczne* organizowanego przez Bibliotekę Politechniki Wrocławskiej. We wrześniu 2006 r. Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych zorganizowała warsztaty międzynarodowe pod nazwą *eIFL Open Access Workshop*. Główny nacisk położono w nich na zagadnienia dotyczące tworzenia repozytoriów oraz związanych z nimi aspektów technologicznych i prawnych. Współpraca SBP i Polsko-Japońskiej Szkoły Technik Komputerowych w Warszawie doprowadziła w czerwcu 2007 r. do organizacji warsztatów *Open Access – nowy model komunikacji naukowej*.

Na wielu konferencjach wygłaszane są referaty na temat różnych aspektów powszechnego dostępu, organizatorzy uznając temat za ważny umożliwiają wymianę doświadczeń w specjalnie organizowanych sesjach. W grudniu 2007 r. odbyła się w Toruniu *IV Ogólnopolska Konferencja EBIB. Internet w bibliotekach. Open Access* w całości koncentrująca się na międzynarodowej wymianie doświadczeń w wielu obszarach aktywności związanych z OA [1].

Działania w zakresie dostosowywania licencjonowania opartego na zasadach Creative Commons (CC) do polskich uwarunkowań prawnych podjęła w kwietniu 2005 roku organizacja Creative Commons Polska [<http://creativecommons.pl/>]. Jest ona partnerem międzynarodowego projektu, stworzonego przez amerykańską organizację pozarządową, zmierzającą do wypracowania mniej restrykcyjnych, od obecnych, form licencjonowania wszelkich przejawów twórczości w postaci elektronicznej. Licencje CC, odmiennie od obowiązujących uregulowań opartych na „copyright”, wprowadzają zasadę „pewnych praw zastrzeżonych”. Zagadnienia związane z tym

sposobem licencjonowania omówiono w referacie prezentującym prawne aspekty publikowania obiektów cyfrowych [12].

Od maja 2007 roku dostępna jest strona BOA: *Blog o Open Access* [<http://boa.icm.edu.pl/>], która w przystępny sposób wprowadza w zagadnienia dotyczące OA, anonsuje ważne wydarzenia i nowe projekty, krajowe i zagraniczne, a także odsyła do wielu cennych źródeł.

Propozycję poważnej debaty o kształcie i perspektywach rozwoju strategii OA w Polsce, w gronie przedstawicieli Konferencji Rektorów Uniwersytetów Polskich (KRUP), podjął w marcu 2008 r. prof. Marek Niezgódka, Dyrektor Interdyscyplinarnego Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego (ICM UW). Jednym z jego postulatów, adresowanych do uczestników, było podjęcie wspólnych działań i powołanie Koalicji na Rzecz Otwartej Nauki [4].

KRAJOWE CZASOPISMA OPEN ACCESS

Analizę krajowych czasopism OA przeprowadzono w oparciu o serwis DOAJ (*Directory of Open Access Journals*) [<http://www.doaj.org/>], odnotowujący 3 578 czasopism naukowych (stan na dzień 21.08.2008), spełniających kryteria dostępności do bieżących numerów (bez karencji). Kolekcja uwzględnia również tytuły wymagające bezpłatnej rejestracji czytelników. DOAJ jest serwisem wielodździnowym, niestosującym w doborze ograniczeń językowych. Czasopisma powinny podlegać recenzowaniu lub redakcyjnej ocenie jakości. Wykorzystując opcję **Find journals** umożliwiającą wyszukiwanie wg kryterium kraju (*Country*), otrzymano 52 wyniki, z tego do analizy zakwalifikowano 50 bieżących tytułów. Dwa periodyki odrzucono, ponieważ redakcja i siedziba wydawcy pierwszego z nich zlokalizowana jest w USA (*Medical Science Monitor*), w drugim przypadku pominięto rekord poprzedniej, zamkniętej wersji tytułu, ujętego w zestawieniu (*Polish Journal of Pharmacology and Pharmacy* kontynuowany jest przez *Pharmacological Reports*).

W zestawieniu wzorowano się na układzie tabeli wykorzystanym we wcześniejszym artykule współautora [6], aby umożliwić porównanie zachodzących zmian.

Tabela zawiera dane o tytule, ISSN, nazwę wydawcy, rok zarejestrowania w DOAJ oraz *impact factor* (IF) z tego roku (Rok. pocz. / IF), a także aktualny IF (IF 2007).

Pierwsze polskie czasopisma odnotowano w serwisie w 2003 r. – 11 tytułów, w kolejnych latach rejestrowano: 2004 – 5, 2005 – 10, 2006 – 11, 2007 – 7, a w 2008 – 8. Obecnie bieżące krajowe czasopisma OA stanowią 1,4% tytułów włączonych do kolekcji.

Artykuły zawarte w 33 (66%) publikacjach podlegają recenzowaniu, 26 (52%) tytułów odnotowywanych jest na liście filadelfijskiej, a 16 (32%) pozycji z ogólnej liczby jest przeszukiwalnych na poziomie danych bibliograficznych artykułów w DOAJ.

Bieżący IF ma 19 (38%) czasopism. Z 10 tytułów posiadających IF w roku wprowadzenia do serwisu, w 6 przypadkach odnotowano wzrost IF, a w odniesieniu do pozostałych spadek jego wartości.

Najliczniejszą grupę czasopism stanowią tytuły z zakresu nauk medycznych – 19 (38%), kolejne grupy reprezentują nauki przyrodnicze: 18 (36%), nauki humanistyczno-społeczne: 7 (14%) oraz nauki ścisłe: 6 (12%) pozycji.

Śród wydawców krajowych wyróżnić możemy: podmioty komercyjne (16 tytułów – 32%), uczelnie (12 – 24%), jednostki PAN (12 – 24%), redakcje towarzystw i stowarzyszeń naukowych (8 – 16%), jednostki badawczo-rozwojowe (2 – 4%). Tytuły wydawane przez instytucje non-profit stanowią 68% (34 tytuły), a finansowane z budżetu państwa to 52% (26 tytułów) ogółu uwzględnionych czasopism.

Analiza zawartości stron internetowych czasopism obejmowała sprawdzenie: sposobu dostępu do pełnych tekstów artykułów, informacji o kosztach publikacji, zaproponowanego przez wydawcę/redakcję wzorca umowy oraz istnienia wymogu przeniesienia praw autorskich do artykułów z autorów na wydawców, zawartości instrukcji dla autorów i zasad publikowania, ze szczególnym uwzględnieniem zasad publikowania w modelu OA, a także wyraźnej deklaracji wydawcy/redakcji publikowania zgodnego z założeniami otwartego dostępu.

Tab. 1. Krajowe czasopisma dostępne w serwisie DOAJ

Lp.	Tytuł	ISSN	Wydawca	Rok pocz. / IF	IF 2007
1	<i>Acta Biochimica Polonica</i> 1) 2)	0001-527X	Polish Biochemical Society, Polish Academy of Sciences	2003 / 0,629	1,261
2	<i>Acta Chromatographica</i> 1) 2)	1233-2356	Institute of Chemistry, University of Silesia	2003	0,746
3	<i>Acta Geologica Polonica</i> 1)	0001-5709	Polish Academy of Sciences	2008	0,786
4	<i>Acta Ichthyologica et Piscatoria</i> 1) 2)	0137-1592	Wydawnictwo Naukowe Akademii Rolniczej w Szczecinie	2005	
5	<i>Acta Neurobiologiae Experimentalis</i> 1) 2)	0065-1400	Nencki Institute of Experimental Biology and Polish Neuroscience Society	2004 / 1,075	0,940
6	<i>Acta Palaeontologica Polonica</i> 1) 2)	0567-7920	Institute of Paleobiology, Polish Academy of Sciences	2005 / 1,204	1,067
7	<i>Acta Physica Polonica B</i> 1) 2)	1509-5770	Jagellonian University	2003 / 0,752	0,664
8	<i>Acta Protozoologica</i> 1) 2)	0065-1583	Nencki Institute of Experimental Biology, The Polish Society of Cell Biology	2005 / 0,897	1,226
9	<i>Acta Scientiarum Polonorum - Technologia Alimentaria</i> 2)	1644-0730	Agricultural University of Poznan Press	2006	
10	<i>Advances in Cognitive Psychology</i> 3)	1895-1171	Vizja Press & IT	2005	
11	<i>Advances in Interventional Cardiology</i> 1)	1734-9338	TERMEDIA	2006	
12	<i>Advances in Medical Sciences</i> 2)	1896-1126	Medical University of Białystok and VERSITA	2008	
13	<i>Animal Science Papers and Reports</i> 1) 2)	0860-4037	Institute of Genetics and Animal Breeding of the Polish Academy of Sciences	2008	0,153
14	<i>Annales Societatis Geologorum Poloniae</i> 1) 2) 3)	0208-9068	Geological Society of Poland	2007	
15	<i>Annals of Agricultural and Environmental Medicine</i> 1)	1232-1966	Institute of Agricultural Medicine in Lublin	2004 / 1,590	1,074
16	<i>Archives of Medical Science</i> 2) 3)	1734-1922	Termedia Publishing House	2005	
17	<i>Cellular & Molecular Biology Letters</i> 1) 2) 3)	1425-8153	Polish Society for Cell Biology	2003 / 0,455	1,676
18	<i>Clinical Dermatology</i> 2) 3)	1507-5516	Cornetis Sp. z o.o.	2007	
19	<i>Communications in Biometry and Crop Science</i> 2) 3)	1896-0782	Faculty of Agriculture and Biology, Warsaw Agricultural University, Poland	2006	
20	<i>Contemporary Oncology / Współczesna Onkologia</i>	1428-2526	TERMEDIA	2004	
21	<i>Dendrobiology</i> 2)	1641-1307	Polska Akademia Nauk, Instytut Dendrologii	2003	
22	<i>Diametros : An Online Journal of Philosophy</i> 2)	1733-5566	Institute of Philosophy, Jagiellonian University	2006	
23	<i>EBIB</i> 2)	1507-7187	Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. KWE	2003	
24	<i>Electronic Journal of Polish Agricultural Universities</i> 1) 2)	1505-0297	Polish Agricultural Schools of Higher Education	2003	
25	<i>Fibres & Textiles in Eastern Europe</i> 1)	1230-3666	Institute of Chemical Fibres	2003 / 0,160	0,402
26	<i>Folia Histochemica et Cytobiologica</i> 1) 2) 3)	0239-8508	Polish Histochemical and Cytochemical Society	2008	0,886
27	<i>Folia Neuropathologica</i> 1)	1641-4640	TERMEDIA	2006 / 0,975	1,140
28	<i>Geochronometria</i> 1) 2)	1733-8387	WIND J. Wojewoda Publishing Company	2005	0,667
29	<i>International Agrophysics</i> 2)	0236-8722	Institute of Agrophysics	2008	
30	<i>Investigationes Linguisticae</i> 2)	1426-188X	Adam Mickiewicz University, Institute of Linguistics	2005	
31	<i>Journal of Applied Genetics</i> 1) 2)	1234-1983	Institute of Plant Genetics, Polish Academy of Sciences	2005	0,967
32	<i>Journal of Physiology and Pharmacology</i> 1) 2)	0867-5910	Krakow Polish Physiological Society	2001 / 1,674	4,466
33	<i>Kardiologia polska.</i> 2)	0022-9032	TERMEDIA	2004	
34	<i>Medical Mycology</i> 3)	1232-986X	Cornetis sp. z o.o.	2007	
35	<i>Medicina Sportiva</i>	1429-0022	Medicina Sportiva	2006	
36	<i>Mineralogia Polonica</i> 2) 3)	0032-6267	Mineralogical Society of Poland	2006	
37	<i>Neurologia i Neurochirurgia Polska</i> 1) 3)	0028-3843	TERMEDIA	2006	
38	<i>Oceanologia</i> 1) 2) 3)	0078-3234	Institute of Oceanology, Polish Academy of Sciences	2003	0,744
39	<i>Optica Applicata</i> 1) 2) 3)	0078-5466	Wroclaw University of Technology	2008	0,284
40	<i>Pediatric Endocrinology, Diabetes and Metabolism</i> 3)	1234-625X	Cornetis sp. z o.o.	2007	
41	<i>Pharmacological Reports</i> 1) 2)	1734-1140	Institute of Pharmacology, Polish Academy of Sciences	2005	2,290
42	<i>Polish Gastroenterology</i> 3)	1232-9886	Cornetis sp. z o.o.	2007	
43	<i>Polish Journal of Cardio-Thoracic Surgery</i> 1)	1731-5530	TERMEDIA	2006	
44	<i>Polish Polar Research</i> 1) 2)	0138-0338	Polish Academy of Sciences, Committee on Polar Research	2007	
45	<i>Przegląd Pediatryczny</i> 3)	0137-723X	Cornetis sp. z o.o.	2007	
46	<i>Qualitative Sociology Review</i>	1733-8077	The Sociology of Organization & Management Department, Lodz University	2005	
47	<i>Rocznik Dendrologiczny</i> 3)	0860-2646	Polish Botanical Society	2008	
48	<i>Scalable Computing : Practice and Experience</i> 2)	1895-1767	Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej (SWPS)	2005	
49	<i>Studia Judaica</i> 2)	1506-9729	Wydawnictwo Antykwa	2008	
50	<i>Teaching English with Technology</i>	1642-1027	IATEFL Poland Computer Special Interest Group	2005	

1) tytuły zawarte na liście filadelfijskiej

2) tytuły recenzowane

3) tytuły przeszukiwalne na poziomie danych bibliograficznych artykułów w DOAJ

W 37 (74%) przypadkach, dostęp do zawartości realizowany jest bezpośrednio ze strony wydawcy, jedynie 13 (26%) czasopism wymaga od użytkownika jednorazowej bezpłatnej rejestracji. Wydawnictwo Termedia Sp. z o.o. [<http://www.termedia.pl/>], uzależnia dodatkowo pełny lub częściowy dostęp do zawartości serwisu od statusu użytkownika (lekarz – 100%, student AM – 80%, inni – 70%).

Większość tytułów (34 – 68%), umożliwia opublikowanie artykułu bez wnoszenia opłat. Dziewięć czasopism (18%) pobiera opłaty za dodatkowe usługi, np. opłata 100 EURO lub 350 PLN za każdą kolorową stronę w *Dendrobiology*. Koszty muszą ponieść również autorzy, których objętość artykułu wydrukowanego w *International Agrophysics* przekroczy 12 stron, w *Oceanologii* każda strona powyżej 20. kosztuje 50 EURO.

Publikowanie artykułów w 7 czasopismach (14%) jest odpłatne. Opłata za artykuł waha się od 20 EURO (*Journal of Physiology and Pharmacology*) do 900 EURO (lub 1 125 USD, *Acta Chromatographica*), z możliwością przyznania przez wydawcę 50% rabatu dla autorów reprezentujących instytucje prenumerujące wersję drukowaną, instytucji z terenu kraju wydawcy oraz instytucji z krajów o niskim i średnim dochodzie narodowym. Koszt publikacji artykułu w *Folia Histochemica et Cytobiologica* wynosi 200 EURO, jednak każda kolorowa strona zwiększa koszt o 300 EURO. Koszt wydrukowania artykułu w *Fibres & Textiles in Eastern Europe* może być jeszcze wyższy, ze względu na przyjęty przelicznik, i wynosi 200 PLN lub 60 EURO za każdą stronę artykułu. Na uwagę zasługuje rozwiązanie zaproponowane przez wydawcę *Acta Biochimica Polonica*, w którym autorzy, będący członkami Polskiego Towarzystwa Biochemicznego, korzystają ze zniżek płacąc 100 PLN za każdą wydrukowaną stronę i dodatkowo 200 PLN za każdą stronę z kolorowym materiałem ilustracyjnym. Cena dla pozostałych autorów wynosi 150 PLN (40 EURO lub 50 USD) za stronę artykułu oraz dodatkowo 400 PLN (100 EURO lub 130 USD) za każdą kolorową stronę.

Siedemnaście czasopism (34%) deklaruje na stronach internetowych fakt respektowania zasad OA, poprzez wpisanie odpowiedniej formuły do podtytułu czasopisma lub jego opisu.

Wszystkie redakcje umieściły na stronach WWW instrukcje dla autorów, jednak tylko w przypadku *Biuletynu EBIB* instrukcja zawiera zasady publikowania w OA. Od 2008 r. autorzy mogą wybrać sposób, w jaki chcą rozpowszechnić swój utwór, podpisując i przysyłając do wydawcy umowę licencyjną niewyłączną lub publikując utwór na licencji *Creative Commons Uznanie autorstwa 2.5 Polska*.

W 44 czasopismach (88%) warunkiem opublikowania artykułu jest przeniesienie praw autorskich z autorów na wydawców, w pozostałych 6 przypadkach (12%) możliwe jest pozostawienie praw przy autorze i udzielenie wydawcy licencji niewyłącznej na korzystanie z utworu na określonych polach eksploatacji.

Redakcje 13 (26%) czasopism zamieściły w Internecie wzory umów o przeniesienie praw lub umów licencyjnych, umożliwiając autorom zapoznanie się ze szczegółowymi warunkami publikowania artykułów.

INNE KRAJOWE CZASOPISMA DOSTĘPNE BEZPŁATNIE

W Internecie dostępnych jest kilka baz danych i serwisów odnotowujących polskie czasopisma naukowe, fachowe lub specjalistyczne, w tym również powszechnie dostępne.

Baza *Naukowe i fachowe polskie czasopisma elektroniczne*, rejestruje 1 738 pozycji (stan na 27.08.2008), z tego 1 071 udostępnia w Internecie pełne teksty artykułów. Interfejs bazy nie umożliwia uzyskania odpowiedzi na pytanie, ile z nich oferuje dostęp do pełnych tekstów bez opłat, jednak z próby, wyłonionej na podstawie sprawdzenia co 50 pozycji, wynika, iż 13 z 21 czasopism oferuje bezpłatny dostęp do pełnych tekstów, stanowi to 62% czasopism pełnotekstowych [<http://www.bg.us.edu.pl/bazy/czasopisma/>].

Open Access Journals in Poland [<http://www.cbr.edu.pl/openacce.htm>] odnotowuje ok. 30 tytułów w wolnym dostępie z zakresu nauk przyrodniczych.

Wybrane polskie czasopisma dostępne bez opłat można odnaleźć pośród kilkudziesięciu tytułów, pochodzących z Europy Środkowej, znajdujących się w ofercie wydawnictwa Versita [<http://versita.metapress.com/publications/>].

Ponadto zwrócić należy uwagę na zasoby zawarte w bibliotekach cyfrowych, zarówno regionalnych, jak i akademickich i innych instytucjonalnych, do których po uzyskaniu zgody właściciela praw (wydawcy) włączane są bieżące czasopisma. Na przykład w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej [<http://www.dbc.wroc.pl/>] publikowane są m.in.: *Dental and Medical Problems*, *Materials Science*, *Wiadomości Chemiczne*, w Bibliotece Cyfrowej Politechniki Krakowskiej [<http://www.biblos.pk.edu.pl/bc>] ukazuje się *Czasopismo Techniczne* w kilku seriach: *Architektura*, *Budownictwo*, *Chemia*, *Elektrotechnika*, *Informatyka*, a w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej [<http://kpbc.umk.pl/>] udostępniane są: *Eastern European Countryside*, *Ecological Questions*, *Medical and Biological Sciences*.

Wśród czasopism zawartych w ww. bazach i serwisach znajdują się tytuły spełniające kryteria umieszczenia w DOAJ (np. *e-Informatica Software Engineering Journal*) [<http://www.e-informatyka.pl/e-Informatica/>], a czasem nawet realizujące postulaty Pełnego Open Access, tj. publikacji artykułów na licencji Creative Commons, czego przykładem jest *Kultura i Historia* [<http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/>]. Jednak wydawcy, choć publikują nieodpłatnie własne czasopisma, nie wykorzystują możliwości wsparcia działań promocyjnych i marketingowych, rejestrując je w serwisach OA.

WNIOSKI

Liczba krajowych czasopism dostępnych nieodpłatnie w Internecie jest wielokrotnie wyższa, niż liczba tytułów odnotowanych w oficjalnym serwisie *Directory of Open Access Journals*.

Czasopisma OA w większości wydawane są przez instytucje budżetowe, jednak wydawcy komercyjni mają także istotny wkład w rozwój rynku tych publikacji.

Migracja czasopism z modelu tradycyjnego do Open Access ma charakter inicjatyw podejmowanych przez redakcje lub instytucje publikujące czasopisma naukowe. Działaniom powyższym nie towarzyszy koordynacja i promocja otwartych rozwiązań na poziomie instytucji kreujących politykę naukową w kraju.

Ułatwieniem dla praktycznych działań, związanych z przekształcaniem istniejących czasopism do modelu OA oraz publikowaniem „otwartych” czasopism, może być aplikacja *Open Journal Systems* wspomagająca zarządzanie pracami redakcji. Rozwijana jest ona w ramach projektu *Public Knowledge Project* [<http://pkp.sfu.ca/>] i udostępniana na podstawie wolnej licencji *GNU Public License*.

Wspieranie działań na rzecz powszechnego dostępu może przybierać różne formy, przykładami tego mogą być decyzje amerykańskich uniwersytetów. Dwa wydziały Harvardu wprowadziły obowiązek publikacji w internetowym repozytorium wszystkich artykułów napisanych przez swoich pracowników. A jeden z wydziałów Uniwersytetu Stanforda, w wyniku jednogłośniejszej decyzji pracowników, zobligował ich do publikowania artykułów w modelu Open Access. Przedstawione rozwiązania powinny stanowić dla polskiego środowiska naukowego przykład działań na rzecz powszechnej dostępności do literatury naukowej.

BIBLIOGRAFIA

- [1] *IV Ogólnopolska Konferencja EBIB Internet w bibliotekach Open Access* [on-line]. Toruń, 7-8 grudnia 2007 roku [dostęp 24 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat18/>
- [2] *Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities* [on-line]. October 22, 2003 [dostęp 24 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://oa.mpg.de/openaccess-berlin/berlindeclaration.html>. [Wersja polska: <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/deklaracja.php>].
- [3] *Bethesda Statement on Open Access Publishing* [on-line]. June 20, 2003 [dostęp 24 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>. [Wersja polska: <http://www.ebib.info/2006/73/suber.php>].
- [4] *BOA: Blog o Open Access* [on-line]. April 9, 2008 [dostęp 24 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://boa.icm.edu.pl/index.php?s=niezg%C3%B3dka>.

- [5] *Budapest Open Access Initiative* [on-line]. February 14, 2002 [dostęp 24 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.soros.org/openaccess/read.shtml>.
- [6] Maciejewska Ł., Moskwa K., Urbańczyk B., Czasopisma naukowe Open Access – model otwartego dostępu do wiedzy, [W:] IV Ogólnopolska Konferencja EBIB Internet w bibliotekach Open Access. Toruń, 7-8 grudnia 2007 roku [dostęp 24 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat18/maciejewska_moskwa_urbanczyk.php.
- [7] Nahotko M. *Naukowe czasopisma elektroniczne*. Warszawa: SBP, 2007.
- [8] *Petition for guaranteed public access to publicly-funded research results* [on-line]. [dostęp 24 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ec-petition.eu/>.
- [9] *Open Letter to Scientific Publishers* [on-line]. September, 2001 [dostęp 17 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.plos.org/about/letter.html>.
- [10] *Science, Technology and Innovation for the 21st Century. Meeting of the OECD Committee for Scientific and Technological Policy at Ministerial Level, 29-30 January 2004 - Final Communiqué* [on-line]. 30.01.2004 [dostęp 24 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: http://www.oecd.org/document/0,2340,en_2649_34487_25998799_1_1_1_1,00.html.
- [11] Suber P., *Timeline of the Open Access Movement* [on-line]. [dostęp 24 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.earlham.edu/~peters/fos/timeline.htm>.
- [12] Szczepańska B., Prawne aspekty publikowanie obiektów cyfrowych w modelu Open Access, [W:] IV Ogólnopolska Konferencja EBIB Internet w bibliotekach Open Access. Toruń, 7-8 grudnia 2007 roku [dostęp 24 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat18/szczepanska.php>
- [13] Szczepańska B., Czasopisma Open Access. Relacje - wydawca - autor - czytelnik, „Przegląd Biblioteczny”, nr 2/2008, s. 240-246.
- [14] Uchwała Nr 3/2006 ZG SBP z dnia 24 marca 2006 r. [on-line]. 14.11.2006 [dostęp 24 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/content/view/58/49>.

SUMMARY

POLISH OPEN ACCESS JOURNALS

This paper elaborates on basic definitions of Open Access (OA) and principles concerning a journal publication in this module. The paper presents the origins of so called Open Access idea, putting a great emphasis on its role in Poland. The report includes the analysis of OA journal home market based on data from the DOAJ service and WWW publishers' pages. A great emphasis was put on the status of OA journal editors, the availability of journals, the cost of the article publication and the issues connected with the copyrights.